

„Ostrov deviace“ v populistické rétorice Miloše Zemana¹

Vladimír Naxera² – Petr Krčál

Katedra politologie a mezinárodních vztahů, FF ZČU v Plzni, Česká republika

“The Isles of Deviation” in Populist Rhetorics of Miloš Zeman. This text contributes to current discussion related to political populism. From Zeman's inauguration speech, we deduced three thematic areas (corruption, extremism, media). Based on these issues and using CAQDAS, we examined the correlation between Zeman's rhetoric and theoretical framework of populism. The dataset for our analysis consists of whole Zeman's textual production during his first presidential term. Our effort was focused on how Miloš Zeman creates basic elements of populism (the people, the elites, the others) in relation to corruption, extremism, and media. Our analysis has shown that some basic principles of political populism have been frequently present in his speeches. Contrary to some other quite often cases of overusing of the concept of populism and using this concept without any proper empirical evidence, the main goal of our article was (based on the transparently explained theoretical and methodological framework) to clearly show that Miloš Zeman is populist. Our research can be used as a standpoint for broader comparative research of populism.

Sociológia 2020, Vol. 52 (No. 1: 82-99)

<https://doi.org/10.31577/sociologia.2020.52.1.4>

Key words: Miloš Zeman; populism; political strategy; extremism; corruption; media; CAQDAS

Úvod

Extremismus, korupce a média. Co mají tato tři témata společného? Ve svém inauguračním projevu po prvním zvolení do funkce prezidenta v roce 2013 je Miloš Zeman označil za tzv. ostrovy negativní deviace poškozující českou společnost, proti kterým hodlá v průběhu svého mandátu bojovat³. Toto následně zopakoval i ve svém druhém inauguračním projevu v roce 2018. Daná tři témata tak rámuji celé Zemanovo první funkční období v úřadu, jelikož je Zeman sám vyzdvihl jako nejdůležitější. Inaugurační řeč nebyla vybrána náhodou, protože dle Theodora Windta (1986) je jedním ze čtyř základních typů prezidentských proslovů, jež jsou díky své formě a obsahu vhodné a relevantní pro analýzu. V inauguračním proslovu dochází ke vznášení priorit a nastiňování toho, jakým způsobem bude úřad vykonáván. I když tematické

¹ Článek byl zpracován v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace 2020 Katedry politologie a mezinárodních vztahů FF ZČU v Plzni.

² Korespondence: PhDr. Vladimír Naxera, Ph.D., PhDr. Petr Krčál, Ph.D., Katedra politologie a mezinárodních vztahů, FF ZČU v Plzni, Univerzitní 8, 30614 Plzeň, Česká republika. E-mail: vnaxera@kap.zcu.cz; petrkrcal@gmail.com

³ Miloš Zeman konkrétně prohlásil: „Jedním z nejnebezpečnějších takových ostrovů jsou kmotrovské mafie, které parazitují na těle české společnosti, vysávají z tohoto těla krev a nevrací této společnosti žádnou přidanou hodnotu (...) Druhým takovým ostrovem negativní deviace jsou, podle mého názoru, neonacistické bojůvky, které občas řadí v ulicích našich měst. Jejich členové vyznávají ideologii, která by v případě svého vítězství vedla k vyhubení českého národa, a tedy i jich samých. Za třetí ostrov negativní deviace pak pokládám podstatnou část českých médií. Tu část, která se zaměřuje na vymývání mozků, na mediální masáž a na manipulaci veřejným míněním. Tu část, jejíž představitelé vynikají pozoruhodnou kombinací minimálních znalostí a maximálního sebevědomí. Upovídání komentátoři, kteří píšou o všem a nerozumějí ničemu (...)“

vymezení analýzy vychází z inauguračního proslovu, datová základna je tvořená veškerými veřejnými projevy Miloše Zemana v prvním volebním období (viz níže). Ačkoli český prezident nedisponuje rozsáhlými exekutivními pravomocemi jako prezident v prezidentském režimu, přesto představuje relevantní předmět odborného zájmu, především vzhledem k možnostem ovlivnění veřejného mínění a složek politické moci (a také vytvoření obrazu země směrem navenek) právě prostřednictvím svých proslovů (Gregor – Macková 2015: 405).

Miloš Zeman, jedna z nejvýznamnějších postav české polistopadové politiky (podrobně Kopeček 2017), bývá v souvislosti se způsobem výkonu prezidentského úřadu označován za populistu – a to jak v odborném (např. Stojarová 2018; Naxera – Krčál 2018), tak laickém (respektive mediálním) diskurzu. V tomto kontextu je cílem našeho textu zodpovědět otázku, jakým konkrétním způsobem využívá Miloš Zeman prvky populismu při komunikaci jím stanovených klíčových témat⁴.

Debata o populismu, do které přispíváme a která je jednou z nejživějších v rámci současné politologie, nabývá mnoha podob. Na populismus je v rámci této diskuze nahlíženo primárně jako na specifickou formu *úzké ideologie* (např. Mudde 2004), na specifický diskurz využívající značného množství *empty signifiers* (např. Laclau 2005), případně na politický styl (Moffitt – Tormey 2014; případně Dvořáková et al. 2013) vyznačující se například zjednodušením, specifickým jazykem a stereotypizací (Tarchi 2016). Tyto pohledy přitom bývají v některých případech v rámci analýzy kombinovány (např. Bušíková – Guasti 2019: 306-307). Náš přístup inklinuje k pohledu na populismus jakožto na ideologický obsah, což vyplývá i z našeho zájmu o textovou produkci zkoumaného aktéra a nikoli například o jeho performativitu⁵. Kromě prací zaměřených na konceptuální vymezení populismu existuje nepřehledné množství empirických výzkumů lišících se úrovní analýzy, respektive analyzovaným aktérem – vzhledem k našemu záměru analýzy Zemana jakožto konkrétního jedince, respektive jednohlavé instituce, jsou pro nás zajímavé studie věnující se analýzám konkrétních populistických politiků (např. Hawkins 2009; Oliver – Rahn 2016). Značné množství textů se poté věnuje rovině politických stran a dalších kolektivních aktérů (např. Mudde

⁴ De facto se nejedná o tři témata, ale o téma (korupce), fenomén (extremismus) a aktéra (médiá). Tato nekompatibilita prvků může vytvářet jisté metodologické, teoretické i empirické problémy (zkoumáme v jednom případě aktéra, ve druhém téma). Na druhou stranu tyto tři okruhy tematizoval sám Miloš Zeman, což stanovilo jejich empirickou relevanci.

⁵ V naší studii se (například po vzoru Roodujin et al. 2014) zaměřujeme na populismus jakožto vlastnost výroků, nikoli vlastnost aktéra. Z tohoto pohledu každý z politiků je více či méně populistický v závislosti na míře populistických sdělení. Politiky tedy nemůžeme černo-bíle dělit na populisty a ne-populisty, protože výrok, který lze charakterizovat jakožto populistický, využívá (být třeba v omezené míře) každý politiky. S mírou populistických výroků je spojená široká diskuze, přičemž část akademiků hovoří o růstu intenzity populistické rétoriky (např. Mudde 2004), jiné výzkumy tento růst nepotvrzují (Např. Roodujin et al. 2014).

2007). Existují ale i texty zaměřené na populismus na úrovni celého politického režimu (např. Antal 2017).

Existuje tedy široká výzkumná tradice, na kterou, jak upozorňují Cas Mudde a Cristóbal Rovira Kaltwasser (2018: 1667), je potřeba navazovat. Náš příspěvek do diskuze týkající se analýzy populismu v rámci projevů individuálních politických aktérů (srov. např. Hawkins 2009 nebo Bonikowski – Gidron 2015) spočívá v aplikaci teoretických východisek politického populismu, především ve vztahu ke klíčovým elementům populismu, kterými jsou *the people*, *the elites* a *the others* (Bobba et al. 2018: 462), na konkrétní případ konkrétního politika, respektive na konkrétní tematické oblasti (ostrov deviance) ustanovené jako důležité samotným aktérem. Náš postup je tedy deduktivní – tři Zemanem stanovené tematické celky podrobujeme CAQDAS s cílem zjistit, zda a případně jakým způsobem sledovaný aktér instrumentálně využívá daná témata populisticky (tedy například jakým způsobem využívá každého z ostrovů deviance k vytváření obrazu „dobrého lidu“, „špatné elity“ a „těch jiných“).

S ohledem na výše nastíněný cíl a záměr práce jsme rozdělili text do několika částí. Po obecném představení diskuze o populismu a Miloši Zemanovi navážeme částí, která detailně představí parametry datového korpusu, způsob jeho tvorby a analýzy (tedy metodologický rámec a postup práce). Následují tři kapitoly, každá zaměřená na jeden z ostrovů deviance, především na to, jakým způsobem Miloš Zeman vytváří vazbu mezi daným ostrovem, špatnou elitou, dobrým lidem a „těmi jinými“.

Populismus, česká politika a Miloš Zeman

Populismus je poměrně častým tématem výzkumu české politiky, přičemž kromě obecných a přehledových textů (např. Havlík 2015; Kaniok – Havlík 2016; Stojarová 2018) můžeme identifikovat několik tematických linií. První je spojená s nástupem a fungováním nových (srov. Šárovec 2018; Maškarinec 2019; v obecnějším měřítku např. Brunnerová 2019) politických stran, zejména s případem hnutí ANO a využíváním anti-establishmentového apelu ze strany Andreje Babiše, ale i s dřívějším případem Věcí veřejných a Víta Barty (např. Bušíková – Guasti 2019; Kubánek 2016; Havlík – Hloušek 2014; Naxera 2018)⁶. Druhá tematická linie je spojená s tím, jakým způsobem populističtí aktéři pracují s konkrétním tématem, například s aspektem jinakosti jakožto s nepřítelem lidu. V posledních letech je tato tematická linie spojená především s problematikou migrace a sekuritizace islámu ze strany více či méně

⁶ Podle některých jiných autorů (např. Charvát – Just 2017: 72-74) je ovšem využití konceptu populismu ve vztahu k těmto aktérům zavádějící a nevhodné. Daní autoři zmiňují především vyprázdňenost konceptu a nesnadnou operacionalizaci pro empirické využití. Rizika nadužívání konceptu a častého metodologicky netransparentního postupu jeho aplikace, tedy označování aktérů za populisty bez jakékoli argumentace (srov. Hawkins 2009) jsme si vědomi.

relevantních politických aktérů (např. Stulík 2016; Stulík 2019; Naxera – Krčál 2018; Slačálek – Svobodová 2018; Krčál – Naxera 2018). Náš text kombinuje obě tyto perspektivy – u analyzovaného politického aktéra zkoumáme jednotlivá témata (spojená se třemi ostrovy devíace) a zároveň to, jak v rámci daných témat Zeman využívá typickou populistickou strategii spočívající v konstrukci výše zmíněných kategorií.

Základní kategorií, ke které se populismus vztahuje, je kategorie lidu jakožto ústřední bod, kolem které je vystavěna celá populistická argumentace. Není přitom podstatné, jak je dobrý lid definovaný, jedná se totiž o *empty signifier* (Laclau 2005), jehož obsah je vytvářen dle potřeb daného aktéra (Akkerman et al. 2014). Základem populismu je dichotomizace *my* versus *oni* (Barr 2009). Lid (byť vágně definovaný) reprezentující kategorii *my* a chápaný jako principiálně dobrý stojí v opozici vůči dalším *empty signifiers*, především esenciálně špatné politické elitě (Wolkenstein 2019; Barr 2009). Třetím prázdným označujícím jsou „ti jiní“, vůči nimž bývá averze konstruována sekuritizací. Do této kategorie spadají ti, kdo bývají chápáni jako jiní (ať již to jsou migranti, muslimové, Romové, socio-ekonomicky vyloučené skupiny, „bruselští úředníci“, neziskové organizace atd.) (Antal 2017; Woods 2014). V případě Miloše Zemana byla rétorická vazba na lid patrná ihned po prvním zvolení, kdy prohlásil, že plánuje být prezidentem dolních deseti milionů. Vymezení se proti elitě bylo patrné ze Zemanovy prezentace sebe sama jako nestraničského a lidového prezidenta. Konstrukce obrazu těch jiných je patrná ze Zemanových výroků vůči islámu a migrantům (Naxera – Krčál 2018), vůči sudetským Němcům nebo neziskovým organizacím.

Nicméně podíváme-li se na proměnu politické rétoriky Miloše Zemana, můžeme si všimnout, že k intenzivnějšímu využívání rétoriky obracející se k lidu se pragmaticky přiklonil až v průběhu svého politického comebacku. Tuto proměnu dobře ilustrují dva Zemanovy výroky zmiňované Lubomírem Kopečkem (2017: 3) – v roce 1992 Zeman jakožto poslanec konstatoval následující:

Chtěl bych varovat před obecně rozšířenou a dalo by se říci populistickou iluzí, která vychází z názoru, že hlas lidu je hlasem božím a že to, co nespraví parlament, spraví občané (...) Třetina obyvatel této země je slabá duchem. Každý sedmý je debilní nebo dementní nebo alkoholik. Zhruba polovina obyvatel v této zemi má podprůměrný intelekt (... Tito lidé dělí svět – pozn. autorů) na jednoduché, většinou protipólné elementy. Někdy se tomu říká černobílé myšlení.

Po svém zvolení do funkce prezidenta (srov. Maškarinec 2013) však rétoriku zcela mění, přiklání se kategorii lidu jakožto nejvyšší hodnoty, což doprovází výroky podporujícími přímou demokracii, suverenitu lidu a častá

konstatování typu „všichni jsme neobyčejní“, „nejsme lůza, my jsme lid“⁷. Zemanovo pojetí lidu je však značně exkluzivní – do této kategorie totiž Zeman zahrnuje své sympatizanty a voliče, pro ostatní využívá nejrůznější negativní nálepky („lepšolidé“, „pražská kavárna“, „nikým nevolená elita“ atd.). Skupiny, které stojí vůči Zemanovi v reálné nebo domnělé opozici, jsou tedy de facto vyčleněny z kategorie lidu a v pomyslném střetu lidu a jeho nepřítele se dostávají na stranu nepřátel. Účelem této strategie může být diskurzivní stigmatizace a marginalizace (ne)politických oponentů.

Na tuto strategii se zaměříme v jednotlivých následujících kapitolách, ve kterých poskytneme interpretaci toho, jakým způsobem Zeman v rámci této strategie využívá tři ostrovy deviace k vytváření kategorie dobrého lidu, špatné elity, která nenaplňuje vůli lidu, a „těch jiných“.

Tvorba dat a jejich analýza

Charakteristika korpusu

Náš text je pojat jako CAQDAS, která umožňuje provedení obsahové analýzy rozsáhlých datových souborů. Námi zpracovávaný korpus vychází ze všech oficiálních proslovů, projevů, rozhovorů, článků atd., čili z veškeré oficiální produkce Miloše Zemana v období březen 2013 – březen 2018, tedy v celém Zemanově prvním funkčním období. Tato data jsou v textové podobě dostupná na oficiálním osobním webu Miloše Zemana www.zemanmilos.cz, který je propojen odkazem z oficiálních stránek Hradu, respektive prezidentského úřadu (www.hrad.cz). Na tomto oficiálním webu se na rozdíl od webu Zemanova nachází pouze selekce jeho textové produkce. Korpus má celkový rozsah 730 192 slov.

Není-li v textu uvedeno jinak, všechny názory Miloše Zemana včetně doslovných citací vycházejí z tohoto datového korpusu a nejsou tudíž explicitně odkazovány konkrétním proslovem nebo rozhovorem. Tento postup má dva důvody: 1. uvádění přesných odkazů by rušilo plynulost textu; 2. smyslem doslovných citací není zachytit jejich unikátnost, ale obecný trend, čili často se opakující sdělení a celkové vyznění postoje Zemana k danému tématu, což je standardním postupem v rámci celokorpusového přístupu (např. Stulík – Krčál 2019).

Kódování dat a čištění korpusu

Jelikož náš zájem spočívá v interpretaci Zemanova nakládání s výše zmíněnými ostrovy deviace (korupce, extremismus, média), proběhla tři tematicky

⁷ Niže představíme datový korpus, nicméně již v tomto místě je možné říci, že podobných výroků se v něm nachází celá řada. Objevují se často kupříkladu při cestách Miloše Zemana po regionech. S kategorií „neobyčejnosti lidu“ dále v textu analyticky nepracujeme, nicméně jsme toto považovali za relevantní uvést k ilustraci proměny Zemanovy rétoriky.

odlišná kódování datového korpusu, na něž navazovalo čištění dat. Kódování probíhalo prostřednictvím software MAXQDA11+.

Každé z jednotlivých kódování probíhalo jako vyhledávání lemmat klíčových slov spojených s daným tématem⁸. V případě korupce šlo o lemmata těchto slov: *korupce, korumpovat, kmotr, klientelismus, úplatek, zloděj, rozkrádat, tunel, tunelovat, mafián, mafie*. Po kódování jsme získali 368 výskytů lemmat těchto slov. Výsledky kódování bylo nutné ručně zkontrolovat a očistit od dvou typů falešných výsledků: 1. využití daných slov v jiném významu (např. tunel jako dopravní stavba, případně zloděj jako pachatel loupeže, nikoli ve smyslu politické metafory korupce), 2. jelikož kódování probíhalo na úrovni vět, mohlo dojít k tomu, že se v jedné větě vyskytovalo více kódů. Po tomto čištění se počet 368 výskytů redukoval na 316 unikátních vět obsahujících některé z klíčových slov reálně se vážících ke korupci jakožto jednomu z ostrovů deviace.

Druhé kódování se týkalo extremismu, respektive jeho pravicové podoby. Klíčová slova, jejichž lemmata byla hledána, byla tato: *extremismus, radikalismus, fašismus, nacismus, neonacismus, neofašismus*. Výběr slov přinesl určité metodologické dilema. Pokud by Zeman ve svém inauguračním projevu hovořil o extremismu jako takovém, byly by vyhledávací parametry nastaveny odlišně a zahrnovaly by celou řadu nejrůznějších „ismů“. Vzhledem k tomu, že Zeman sám zúžil extremismus na „neonacistické bojůvky“, rozhodli jsme se do kódování zahrnout pouze slova související s pravicovým extremismem. Po kódování jsme získali 989 výskytů slov, po jejich čištění, které proběhlo dle stejné logiky jako v prvním případě, šlo o 885 unikátních vět týkajících se tématu.

Třetí ostrov souvisí s fungováním médií. Hledána byla lemmata těchto slov: *média, mediální, novinář, žurnalismus, televize, tisk, noviny, zpravodajství, zprávy*. Výsledkem kódování bylo 2854, po čištění 2426 unikátních vět. Při sečtení výsledků všech tří kódování jsme v analýze pracovali s 3627 unikátními větami obsahujícími klíčová slova vztažená k analyzovaným tématům.

Postup analýzy a interpretace dat

Data vzešlá z procesu kódování a čištění jsme následně nahlíželi optikou teorie populismu. Výsledky prošly manuálním tříděním, to znamená, že každá ze 3627 vět byla zkontrolována a byly hledány vazby na kategorii lidu, nepřátel

⁸ Platí, že i když je výběr slov důležitý, případné opomenutí některého z klíčových slov, které jsme do kódování nezahrnuli, ale jiný badatel by je považoval za důležité, nedevalvuje relevanci výsledků. Sice by došlo ke změně níže uvedených počtů výskytů, ale vzhledem k velikosti korpusu, množství výskytů hledaných slov a především naší snaze zachytit obecný trend a opakující se myšlenky a nikoli jednotlivosti (viz výše), by doplnění dalšího slova dle našeho názoru příliš neproměnilo celkový kontext interpretovaných fenoménů, respektive celkově vyznění analýzy. I přes tento názor uznáváme, že výběr slov je vždy limitujícím faktorem. Klíčová slova jsme tvořili v autorském kolektivu dvou výzkumníků, díky čemuž proběhla dvojité kontrola a diskuze nad každým vybraným slovem. Výběr ve všech případech zahrnuje pojmy, které se v běžné diskuzi standardně využívají v návaznosti na analyzovaný fenomén.

lidu a elit jakožto základních komponentů populismu⁹. V první řadě jsme se zaměřili na to, jakým způsobem analyzovaný aktér vytváří významovou vazbu mezi analyzovaným fenoménem (korupce/extremismus/média) a kategorií lidu (např. „lidé ví, že Česká televize lže“) jakožto ústřední hodnota populismu (Akkerman et al. 2014). Dále jsme se věnovali tomu, jakým způsobem vytváří prostřednictvím tří ostrovů deviace obraz nepřátel lidu ve smyslu, tedy „těch druhých“, respektive my vs. oni (srov. Barr 2009), tedy na to, jak nositelé některého ze tří ostrovů deviace škodí lidu (např. „prolhaný a zkorumpovaný novinář šířící nepravdu“). Zároveň s tím poukážeme na anti-elitní a anti-politický apel (Wolkenstein 2019) cílicí instrumentálně na vybrané politické oponenty, kteří svým jednáním umocňují negativní rozměr ostrovů deviace, respektive jsou jejich původci (např. „špatný politik podporující příchod migrantů, čímž ohrožuje lid“) (srov. Mudde – Rovira Kaltwasser 2018).

Tři ostrovy deviace – analýza výroků

Jak jsme naznačili výše, v následujících pasážích textu se zaměříme na analýzu Zemanovy produkce optikou teorie populismu. V každé z částí věnované konkrétnímu tématu budeme sledovat tři linie: 1. vazba mezi tématem a lidem; 2. vytváření manichejského diskurzu (Mudde 2007) „my (tedy lid) versus oni“ ve vazbě na dané téma; 3. anti-politický a anti-elitní apel ve vazbě na dané téma. Zemanova argumentace bude ilustrována prostřednictvím citací zachycujících trend a celkovou logiku všech Zemanových výroků vztažených k jednotlivým liniím analýzy. Cílem doslovných citací není zachycení jedinečnosti jejich výskytu, ale zachycení celkového obrazu argumentace. Jak bude patrné, v jednotlivých citacích se dané linie často překrývají, čili ani naše analýza nemůže zkoumat sledované linie jako striktně oddělené. Ačkoli linie sloužily jednak jako naše heuristická pomůcka, vycházejí přímo z teoretického rámce populismu a jejich využití pro analýzu populistické rétoriky je nezbytné.

*Korupce*¹⁰

První námi sledovaná linie se vztahuje k vazbě mezi tématem korupce a kategorií lidu. Miloš Zeman ve své produkci často odkazuje k dobrému lidu, který je (na rozdíl od politiků) nezkorumpovaný a nezkorumpovatelný, což se projevilo například v rámci historicky první přímé volby prezidenta:

⁹ S ohledem na náš výzkumný záměr nebylo možné uskutečnit tuto rovinu analýzy strojově prostřednictvím software MAXQDA11+, což bylo dáno limity tohoto přístupu (srov. Hájek 2014). Zároveň jsme v tomto kroku přešli z úrovně věty na úroveň odstavců, které umožnily zohlednit kontext dané věty a užití jednoho z hledaných pojmů.

¹⁰ K tématu rétoriky Miloše Zemana ve vztahu ke korupci jsme publikovali samostatnou rozsáhlou studii, některé pasáže této kapitoly tedy již byly publikovány (srov. Naxera – Krčál 2019), nicméně v tomto případě byly začleněny do komplexní analýzy.

Věřím, že všichni (...) prezidenti už budou voleni přímo Vámi, občany, a nikoli jenom dvě stě jedenaosmdesáti poslanci a senátory. Při parlamentní volbě prezidenta totiž nepotřebujete, aby měl prezident jakýkoli skutečný program. Ten nemusí jít do opravdového volebního boje, protože oněch dvě stě jedenaosmdesát lidí se mezi sebou na základě stranických intrik mohou dohodnout, případně někteří z nich mohou být zkorumpováni. Ale osm milionů oprávněných voličů zkorumpovat nemůžete.

Tímto mnohokrát opakovaným prohlášením zároveň Zeman sám sebe populisticky staví do role představitele, kterého si vybral sám nezkorumpovaný lid, který nemá rozhodovat pouze o volbě zástupců, ale i přímo o politických otázkách:

Já jsem zastávám přímé demokracie a já zastávám názor, že občané právě proto, že nemají různé klientelistické vazby jako někteří politici mohou v referendech často rozhodovat méně zaujatě, a tedy kvalifikovaněji než tito politici.

Lid si je podle Miloše Zemana vědom toho, že politici jsou zkorumpováni. Znechucení lidí ze zkorumpovaných politiků navíc Zeman využil k podpoře jmenování vlády Jiřího Rusnoka, kdy směrem k předchozí vládě Petra Nečase a politické garnituře obecně prohlásil, že „(...) většina lidí v této zemi se na to už prostě nemohla dívat.“

Oproti dobrému lidu Zeman ve vztahu ke korupci buduje obraz několika různých aktérů plnicích rolí nepřátel lidu. Tou první skupinou jsou politici, k nimž se dostaneme vzápětí. Na politiky je navázána skupina aktérů označovaných jako oligarchové nebo kmotři, případně představitelé ekonomické mafie, kteří jsou prisáti na všechny politické úrovně:

Prostě, vy chcete občany uklidnit, zatímco já je naopak znepokojuji, a říkám jim, občané, kmotři neexistují pouze na centrální úrovni, kmotři existují i na úrovni krajů a na komunální úrovni, a právě proto je dobré, aby v budoucích volbách jste si přečetli kandidátky jednotlivých kandidujících subjektů a pokusili se vyhnat třeba kroužkováním, tedy preferenčními hlasy, ty místní kmotry z případných kandidátek.

Pokud se Miloš Zeman pouští do kritiky konkrétního aktéra, kterého označuje za příklad nepřítele lidu, jde opakovaně o Zdeňka Bakalu, jehož prostřednictvím útočí na další aktéry – především Bakalou vlastněná média (viz níže) a některé složky státního aparátu: „sám už řadu měsíců upozorňuji na Zdeňka Bakalu a na proces vytunelování OKD, ale o to, jak se zdá, se ani policie, ani státní zástupci zatím příliš nezabývají.“ Útoky na policii, soudy a

státní zástupce ve vztahu k vyšetřování korupce se vinou napříč celým datovým korpusem¹¹.

Poslední námi sledovanou linií je apel poukazující na zkorumpované politiky¹². Politici především umožňují činnost kmotrů, protože „(...) bez politického krytí by kmotři nikdy nemohli existovat.“ Politické strany „zlenivěly, (...) zkmotrovaly a (...) často nebyly schopny nalézt a nabídnout ani výrazné osobnosti, ani atraktivní a přitom splnitelný program.“ Politické strany jsou „líné a zkorumpované“.

Extremismus

Zajímavé je, že i když jsme vyhledávací parametry při kódování korpusu nastavili na parametry spojené především s pravicovým extremismem, což odpovídá Zemanovu vlastnímu výroku, který ustavil důležitost tří ostrovů deviace (srov. výše), ukázalo se, že i když se (neo)nacismu a (neo)fašismu objevují, za dominantní problém spojený s extremismem Zeman považuje problematiku islámu a s ním spojené migrace. I když tedy parametry kódování neobsahovaly slova jako islamismus, islám, fundamentalismus atd., ve výsledcích se objevují díky Zemanově propojování těchto pojmů s pojmy extremismu a radikalismu¹³.

Lid, tak jak jej Zeman konstruuje, si je vědom nebezpečí radikálního islámu. Většinový názor lidu je však dle prezidenta zpochybňován ze strany „elity“¹⁴, která se nad většinovou společností povyšuje a negativně ji nálepkuje:

Takže nebezpečí této výzvy a nebezpečí rozdělování společnosti spíše vidím v riziku nálepkování, to jest, že každý kdo má obavy z oné migrační vlny, zejména z islámských zemí, může být označován za xenofoba, rasistu nebo dokonce fašistu. A to je přesně to, kde vidím ono prohlubování příkopu mezi v tomto případě většinovou společností a lidmi, kteří se pokládají za určitou elitu.

Domnívám se, že je zapotřebí tolerance vůči odlišným názorům, že každý má právo ve svobodné společnosti tento názor vyjádřit, ale také že opačný názor nesmí být ve skutečně svobodné společnosti umlčován a označován různými

¹¹ Podrobněji viz naši předchozí studii (Naxera – Krčál 2019).

¹² V případě tématu korupce se druhá a třetí linie výrazně překrývají, jelikož politici nejen umožňují korupci, ale zároveň jsou vykreslováni jako „ti zkorumpovaní“, tedy nepřítel a protiklad dobrého lidu.

¹³ Odkazy k islámu e objevují nejen díky jeho rétorickému spojení s extremismem a radikalismem, ale i vytvářením přímých paralel mezi nacismem a islámem, respektive islamismem: „A tento Islámský stát, často podceňovaný, má obdobnou povahu, jako mělo nacistické Německo počátkem 30. let.“ „Můžete namítnout, že zatím jsou oběti Islámského státu daleko méně početné než oběti nacizmu. Ano, ale zatím. A jak dlouho ještě?“ „Rýsuje se nový nepřítel, mezinárodní terorismus založený na nenávistné ideologii svým způsobem velmi podobné ideologii nacistického Německa.“

¹⁴ Zde není myšleno ve smyslu politické elity, ale těch skupin, které Zeman nálepkuje jako „pražskou kavárnu“ nebo „lepší lidi“.

nálepkami nebo dokonce nadávkami, jako je: „extremisté, xenofobové, islamofobové, rasisté nebo fašisté“.

Udílení těchto nálepek je dle Zemana neoprávněné, jelikož na jeho „setkáních nejsou žádní rasisté, žádní xenofobové a tím méně fašisté.“ Naopak „pražská kavárna se fašizuje.“ Strach z migrace je naprosto přirozená věc: „člověk, který nemá obavy z migrační vlny, se tak trochu podobá člověku, který neměl obavy z nástupu nacismu v Německu.“

Lid je ze strany islámu a islamismu ohrožen ve dvou liniích – jednak v linii fyzické bezpečnosti, jednak v linii kulturního ohrožení a likvidace „tradičních evropských hodnot“ a identity:

Co se týče iniciativy „Islám v ČR nechceme“, rozhodně u nás nechceme radikální islamisty, kazatele, kteří vyzývají k svaté válce jménem džihádu nebo i proti nevěřícím. A domnívám se, že lidi tohoto typu bychom měli deportovat.

Tak ve většině případů je to islamismus a někdy je to pravicový radikál. Vy většinou vycházíte z analogie. Úsudek per analogiam je velice častý. A když máte několik islámských teroristických útoků a dojde k dalšímu útoku, tak vycházíte z toho, že je více pravděpodobné, že je to pokračování této série, než že to bude útok, chcete-li, pravicového radikála.

Tvrdím dlouhodobě, že tyto atributy (atributy tradičního evropského života – pozn. autorů) jsou ohroženy především islámem, zejména jeho radikální větvi, která několikrát vyhlásila úmysl dobít Evropu a podříditi jí své kultuře.

Jedním z hlavních nositelů ohrožení islámem a islamismem je Evropská unie, která představuje určitou formu transnacionální elity škodící lidu:

Nás Evropská unie nutí, abychom přijali takzvané kvóty uprchlíků, a česká vláda dosti opodstatněně namítá, že přijmout několik desítek tisíc například syrských uprchlíků by znamenalo riziko, že s nimi se sem dostanou i džihádisté a poměrně klidná muslimská česká komunita se začne radikalizovat.

(...) za to může právě neschopné vedení Evropské unie a neschopnost tomuto vedení já osobně vytýkám kromě jiného v tom, že nedokáže ochránit vnější hranice Evropské unie, že nedokáže deportovat radikální Islamisty a poslední událostí v Barceloně už po desáté ukázali, že deportace je jedinou cestou, jak se zbavit nebezpečí islámského teroru v Evropě.

V logice anti-establishmentového apelu je vedle EU a „pražské kavárny“ zpochybňující hrozbou hlavním nositelem ohrožení politická reprezentace, která přehlídá celý problém a dle Zemana negativně nálepkuje ty, kteří na problém upozorňují a adekvátně reagují:

Takže z tohoto důvodu si myslím, že tu společnost je třeba chránit před extrémním radikalismem tím, že si rozhodující politické síly najdou cestu k veřejnosti, začnou sdílet její oprávněné obavy a nebudou se tvářit jako chytrá horáky, nám zatím nic nehrozí, „refugees welcome“.

(...) odmítání plurality názorů, který navlékal občany do fyzické i názorové uniformy a který nenápadně opět ohrožuje naši společnost a těžší někdy i z váhavosti demokratických politiků neschopných postavit se čelem některým aktuálním problémům.

Média

Vazbu lidu a médií vytváří Miloš Zeman v několika liniích – všechny mají však společné to, že vazba je chápána jako negativní ve smyslu „médiá lžou lidu“ nebo „médiá urážejí inteligenci lidí“. První linie se vztahuje k důvěryhodnosti médií pro lid: „Zdá se, že lidé nečtou noviny nebo jim nevěří.“ Běžný občan tedy „(...) nečte noviny, k čemuž mu blahopřeji, protože si uchovává duševní zdraví.“ Sám sebe staví do role jedince, který pomohl lidu pochopit negativní vliv médií: „Že lidé nevěří médiím, to je pro mě naprosto pochopitelné. A snad jsem k tomu i svým malým dílem také přispěl.“ Zeman se dle svých slov nenechá ovlivňovat zájmy médií: „Hlas prezidenta republiky má být hlasem národa, nikoli hlasem médií, nikoli jejich mediální troubou.“

Další linie je spojená se způsobem poskytování informací ze strany médií: „Na rozdíl od novinářů občany zajímá něco jiného.“ Média (v obecné rovině i v rovině médií veřejné služby, vůči kterým se Zeman vyjadřuje obzvláště negativně – viz níže), referují o událostech jednostranně:

Česká média vlastně předžvýkají jeden názor a místo, aby nabídla čtenářům jídelniček nebo knihovnu, tak jim nabídnou jedno jídlo nebo jednu knihu a to ještě zpravidla jídlo nebo knihu horší než průměrné kvality.

(...) úloha veřejněprávních médií je podat pohled z jedné strany a jeho argumenty, podat pohled z druhé strany a jeho argumenty, a ponechat na divákovi nebo posluchači, který není většinou mentálně zaostalý, ať si sám tyto argumenty zváží a přemýšlí o nich.

Nízká kvalita práce médií vychází dle Zemana i z toho, že novináři „(...) píšou každý den o něčem jiném, aniž by čemukoli rozuměli.“ To se týká zejména politických komentátorů, jejichž „(...) činnost je urážkou inteligence občanů.“ Média si selektivně vybírají události, díky čemuž se dopouštějí i útoků na Zemana, případně protiuprchlíky proud, který on reprezentuje:

(...) na shromáždění se mnou chodí dvakrát více lidí než před rokem. My jsme to teď počítali a došli jsme k číslu osm tisíc za tři dny. Z toho je 98 procent

mých příznivců a dvě procenta mých odpůrců. Samozřejmě, že média věnují pozornost dvěma procentům. Občas zapomínají na těch 98 procent.

Podívejte se, hlasatelé otevřené náruče vůči uprchlíkům mají dostatečný mediální prostor. O tom nikdo nepochybuje. Hlasatelé opačného názoru, tento prostor téměř nemají. A důvodem udělení mé záštity, bylo právě to, aby ten prostor dostali. To znamená, aby mohli uspořádat konferenci, na kterou samozřejmě přijdou i novináři, bezesporu v publiku budou, i jejich oponenti a aby se tak alespoň částečně vyrovnal ten nepoměr, kdy podle průzkumu osmdesát tři procent českých obyvatel, je proti uprchlíkům, ale devadesát procent českých novinářů je pro uprchlíky, což svědčí o kvalitě českých novinářů.

Média jsou tedy prezentována jako někdo, kdo nejedná v zájmu lidu, čímž je tak novinářská obec stavěna do role nepřítele lidu, tedy „těch jiných“. To je v rámci Zemanova populismu doprovázeno využíváním řady invektiv namířených proti novinářům. Velice často se opakovala formulace, že „český novinář je nejpitomější tvor na zemi.“

Novináři se snaží ovlivnit politický život v zemi, nicméně jak jsme ukázali výše, „správný lid“ médiím nevěří. Média tak ovlivňují pouze část veřejnosti, která sama sebe považuje za „lepší lidi“:

Mimochodem, protože jistá část české veřejnosti bez ohledu na kvalifikaci je dementní, což připomínám a vzbuzuji tím nelásku novinářů, které do této skupiny zahrnuji

Musím se přiznat, že takzvaný tlak médií ignoruji, protože si myslím, že novináři si o sobě sice myslí, že ovlivňují politický život v této zemi, ale oni ho ovlivňují jenom u těch, kdo si jich váží, respektuje a přemýšlí o jejich názorech. A to já právě nejsem. (...) co můžeme vůči médiím udělat, je ignorovat je.

Tím, kdo je v rámci médií nejčastěji rámován jako nepřítel lidu, je Česká televize, která „svoje posluchače, diváky nebo čtenáře považuje za blbce“ a kterou Zeman charakterizuje jako „neobjektivní“ a „přebujelý moloch (...)“, který nedokáže soutěžit v normálních, komerčních podmínkách kvalitou svých programů, ale pouze tím, že od každého člověka vybírá měsíčně 135 korun.“ Poplatek jako takový je sám o sobě nespravedlností na lidech, kteří by „sami rozhodli, zda jim stojí za to, na rozdíl od komerčních televizí, platit sto třicet pět korun měsíčně.“

Česká televize také je nevyvážená i díky tomu, že některým aktérům poskytuje neomezený prostor („Neziskové organizace mají maximální mediální

prostor a minimální odpovědnost.“¹⁵), jiné (například Zemana samotného) naopak cenzuruje: „Česká televize většinou má vystoupení cenzuruje, to znamená, že ji zajímá, co říkám o uprchlické krizi, což je v pořádku, ale už ji nezajímá, co říkám o reálných nebo nominálních mzdách.“ Média Zeman využívá i jako nástroj útoků vůči některým politickým i nepolitickým oponentům spadajících do kategorie „špatné elity“. Již jsme zmiňovali českého miliardáře Zdeňka Bakalu jakožto nepřítele lidu, kterého Zeman zároveň propojuje s dřívějším premiérem Bohuslavem Sobotkou, vůči kterému se Zeman velice často vymezoval. Na úrovni médií jakožto ostrovu deviance lze toto propojení ilustrovat následujícím výrokem:

Jestliže ovšem premiér v Bakalových Hospodářských nízkonákladových novinách, víte, jsou nízkonákladové aerolinky, a jsou také nízkonákladové noviny, tak jestliže v těchto Bakalových nízkonákladových novinách zaútočí na prezidenta, (...) předpokládá, že bych si tohle nechal líbit, by znamenalo, že už jsem úplně zdegeneroval.

Vazby na politiky mají nejen Bakalova média, ale i média veřejné služby:

Pokud jde o názorové spektrum České televize, chtěl bych zde citovat server, který se jmenuje Media guru, jenž konstatoval, že v publicistických pořadech ČT neustále rotují jedny a tytéž tváře, z nichž velká část je spojena s Hospodářskými novinami. Jistě jako novinář víte, že Hospodářské noviny mají nejnižší náklad ze všech známých deníků. My jim dokonce říkáme nízkonákladové noviny, podobně, jako se říká nízkonákladové letecké společnosti. Jsou to noviny vlastněné miliardářem Zdeňkem Bakalou. Je tedy naprosto pochopitelné, jestliže tento člověk útočí na vše, co udělám ať už já, nebo v daném případě i česká vláda, která politiku rozvoje vztahů s Čínou podporuje. Bohužel vliv Zdeňka Bakaly a vliv rovněž nízkonákladové strany TOP 09 na Českou televizi je podle výzkumu Media guru zcela nepochybný.

(Vybraná) média tedy slouží zájmům politické elity a v neprospěch lidu.

Závěr

Z výše ilustrované argumentace Miloše Zemana vyplývá několik relevantních zjištění. Ačkoli opakovaně hovořil o ekonomické mafii (tedy o metafoře pro korupci) jako nejzávažnějším ostrovu deviance, Zemanovy výroky ukazují něco jiného a v kvantitativním ohledu jsou zmínky o korupci (316 unikátních vět) daleko méně časté, než o extremismu (885) a médiích (2426). Na první pohled je patrné, že nejčastějším cílem rétorických vymezení se jsou novináři a média.

¹⁵ Prostřednictvím médií také Zeman konstruuje dalšího aktéra z kategorií „těch jiných“, který v rámci populistických diskurzů velice častý a kterým jsou neziskové organizace (Antal 2017).

A to platí o kvantitativním (počet zmínek) i o kvalitativním hledisku (ve smyslu pejorativního zabarvení výroků a variability negativních adjektiv a přímých invektiv).

V případě médií Zeman cílí na média v anonymní podobě, respektive na média obecně („lidé nevěří médiím“, „novináři jsou debilní“). Pokud cílí na konkrétní média, vybírá si účelově některá z nich – především veřejnoprávní Českou televizi, která je cílem jeho opakovaných útoků i na počátku roku 2019, a dále média vlastněná Zdeňkem Bakalou. Útočí tedy na média, která spojuje negativní informování o vlastní osobě. Naopak se negativně nevymezuje proti médiím, která jej nekritizují, případně mu poskytují široký mediální prostor (Parlamentní listy, TV Barrandov, případně média vydavatelství Mafra). Útok na nepohodlná média, která mají být delegitimizována a rámována jako nositelé nepravdivých nebo nerelevantních informací, přitom bývá považován za jednu ze strategií často využívaných populisty (Herkman 2018; Antal 2017).

Tabulka níže shrnuje hlavní logiku argumentace obsaženou v Zemanových výrocích vůči jednotlivým ostrovům deviace ve vazbě na vytváření kategorií lidu, elity a „těch jiných“. Jak je z tabulky patrné, ve všech liniích je přítomná rétorika odpovídající teoretickému rámci populismu, respektive vytvářející výše uvedené klíčové elementy populismu (Bobba et al. 2018: 462). Na druhou stranu je patrné, že v mnoha případech dochází k určitému překryvu kategorií elity a nepřátel lidu, respektive „těch jiných“, což je dáno obsahem námi zkoumaných kategorií. Např. politik nebo transnacionální elita představovaná Evropskou unií jsou v některých případech Zemanem využívána jako předmět anti-elitního apelu, v jiných případech jako příklad nepřítele lidu, v mnoha případech jsou tyto linie spojené.

Ostrov deviace	Argumentační linie	Logika Zemanových výroků
KORUPCE	lid	lid je nezkorumpovatelný; je si vědom zkorumpovanosti elity a politiků
	„ti jiní“	zkorumpovaní politici; oligarchové; složky státního aparátu
	elita	je zkorumpovaná; podporuje a kryje korupci
EXTREMISMUS	lid	lid je ohrožen a je si vědom ohrožení; lid není extremistický
	„ti jiní“	muslimové chtějí zničit evropskou kulturu; EU podporující migraci a neschopná jí čelit; „samozvaná elita“ nálepkující odpůrce migrace
	elita	národní a nadnárodní elity (politici nebo EU) a „samozvané elity“ („kavárna“) podporující migraci; nerozeznává důsledky migrace; není schopná čelit migraci
MÉDIA	lid	lid nevěří médiím a nesleduje je; lid má jiné zájmy; média uráží inteligenci lidu
	„ti jiní“	novináři jsou neobjektivní, jednostranní, selektivní
	elita	oligarchové a politici navázaní na soukromá i veřejnoprávní média, která plní jejich zakázky

Je-li vytvořeno zdání ohrožení lidu ze strany jeho nepřátel, je pro populistické politiky logické prezentovat sebe sama jako někoho, kdo stojí na straně lidu („hlas prezidenta republiky má být hlasem národa“), chrání jej proti elitě a jeho nepřátelům, případně přináší řešení. Vzhledem k pravomocím českého prezidenta, který není vybaven právem zákonodárné iniciativy, jsou spíše na úrovni apelu a odehrávání role ochránce lidu (Taggart 2000).

O Miloši Zemanovi je velice často referováno jakožto o populistovi, nicméně často jen zmínkou a bez hlubší analýzy a interpretace toho, v čem a jak konkrétně se Zemanův populismus projevuje. Toto neargumentované nadužívání (Hawkins 2009) má za následek dílčí devalvací akademické relevance celého konceptu populismu. Nutnou obranou proti tomuto znehodnocení je využívání jasně definovaného a operacionalizovaného konceptu, jasně definovaných a transparentních metodologických postupů a jejich propojení v rámci empirických analýz.

Výsledky naší analýzy zaměřené na to, jakým způsobem Zeman konstruuje tři klíčové elementy populismu ve vztahu k jím definovaným ostrovům deviace, ukazují naplnění teoretických předpokladů. Výsledky, ke kterým jsme v rámci této analýzy došli, se samozřejmě odvíjejí od námi stanoveného výzkumného designu. Nedokázali a nemohli jsme totiž postihnout všechny případy, ve kterých Zeman konstruuje např. kategorii lidu, o kterém samozřejmě hovoří i v jiných případech než ve vztahu k médiím, korupci a extremismu¹⁶. Logika výzkumu mohla být odlišná a kódování mohlo proběhnout nikoli na základě ostrovů deviace, ale na základě jednotlivých složek populistické rétoriky (jak činí např. Bobba et al. 2018: 465; případně Stulík 2019). Tento postup, který by byl metodologicky poněkud riskantnější ve vztahu ke stanovení parametrů vyhledávaných pojmů vztahujících se k lidu, elitě a „těm jiným“, by ovšem mohl přinést rozšířenou empirickou evidenci pro označení Zemana za politika užívajícího aktivně populistickou rétoriku, respektive širší spektrum témat, v jejichž rámci Zeman populisticky vytváří jednotlivé kategorie. Jde ovšem o přístup, který je v současné politologii intenzivně rozvíjený a existuje celá řada studií, které se zaměřují na vytváření slovníků populisty využívaných pojmů ve vztahu k lidu a elitě, na měření populistického diskurzu atd. (např. Aslanidis 2018). Právě určování míry a proměny této míry napříč aktéry a časem by do budoucna mohlo být klíčovým a zároveň navazovat na výše nastíněnou probíhající diskuzi (srov. Mudde 2004; Roodujin et al. 2014). Toto může být do budoucna výzkumná linie využitá nejen v případě výzkumu rétoriky Miloše Zemana.

¹⁶ Stejně tak jsme nedokázali postihnout případy, kdy rétorika Miloše Zemana není populistická. Samozřejmě je možné nalézt značné množství příkladů toho, kdy se i ve vztahu k námi zkoumaným tématům Zeman vyjadřuje ne-populisticky, nalézáme totiž například případy toho, kdy se o médiích nebo politicích vyjadřuje pochvalně. Nicméně toto bylo za hranou našeho zájmu.

Vladimír Naxera a Petr Krčál jsou odborní asistenti na Katedře politologie a mezinárodních vztahů Západočeské univerzity v Plzni. V posledních letech se zaměřují především na instrumentální politizaci dějin a formy politického populismu a to zejména v českém kontextu.

LITERATURA

- AKKERMAN, A. – MUDDE, C. – ZASLOVE, A., 2014: How Populist Are the People? Measuring Populist Attitudes in Voters. *Comparative Political Studies* 47, č. 9, s. 1324-1353. DOI: 10.1177/0010414013512600
- ANTAL, A., 2017: The Political Theories, Preconditions and Dangers of the Governing Populism in Hungary. *Politologický časopis* 24, č. 1, s. 5-20. DOI: 10.5817/PC2017-1-5
- ASLANIDIS, P., 2018: Measuring Populist Discourse with Semantic Text Analysis: An Application on Grassroots Populist Mobilization. *Quality & Quantity* 52, s. 1241-1263. DOI: 10.1007/s11135-017-0517-4.
- BARR, R. R., 2009: Populist, Outsiders and Anti-Establishment Politics. *Party Politics* 15, č. 1, s. 29-48. DOI: 10.1177/1354068808097890
- BOBBA, G. – CREMONESI, C. – MANCOSU, M. – SEDDONE, A., 2018: Populism and the Gender Gap: Comparing Digital Engagement with Populist and Non-populist Facebook Pages in France, Italy, and Spain. *The International Journal of Press/Politics* 23, č. 4, s. 458-475. DOI: 10.1177/1940161218787046
- BONIKOWSKI, B. – GIDRON, N., 2015: The Populist Style in American Politics: Presidential Campaign Discourse, 1952 – 1996. *Social Forces* 94, č. 4, s. 1593-1621. DOI: 10.1093/sf/sov120
- BRUNNEROVÁ, O., 2019. Nové politické strany napříč Evropou: volební úspěch nových politických stran v dvaceti osmi evropských demokraciích. *Politické vědy* 22, č. 3, s. 112-141. DOI: 10.24040/politickevedy.2019.22.3.112-141
- BUŠTIKOVÁ, L. – GUAISTI, P., 2019: The State as a Firm: Understanding the Autocratic Roots of Technocratic Populism. *East European Politics and Societies and Cultures* 33, č. 2, s. 302-330. DOI: 10.1177/0888325418791723
- DVOŘÁKOVÁ, V. – BUBEN, R. – NĚMEC, J., 2013: ¡Que el pueblo mande! Levičovské vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe. Praha: Sociologické nakladatelství, 364 s.
- GREGOR, M. – MACKOVÁ, A., 2015: Euroscepticism the Czech Way: An Analysis of Václav Klaus' Speeches. *European Journal of Communication* 30, č. 4, s. 404-417. DOI: 10.1177/0267323115582148
- HÁJEK, M., 2014: Čtenář a stroj. Vybrané metody sociálněvědní analýzy textů. Praha: Sociologické nakladatelství, 228 s.
- HAVLÍK, V. – HLOUŠEK, V., 2014: Dr Jekyll and Mr Hyde: The Story of the Populist Public Affairs Party in the Czech Republic. *Perspectives on European Politics and Society* 15, č. 4, s. 552-570. DOI: 10.1080/15705854.2014.945254
- HAVLÍK, V., 2015: The Economic Crisis in the Shadow of Political Crisis: The Rise of Party Populism in the Czech Republic. In: Kriesi, H. –Pappas, T. S. (eds.):

- European Populism in the Shadow of the Great Recession. Colchester: ECPR Press, s. 199-216.
- HAWKINS, K. A., 2009: Is Chávez Populist? Measuring Populist Discourse in Comparative perspective. *Comparative Political Studies* 30, č. 4, s. 1040-1067. DOI: 10.1177/0010414009331721
- HERKMAN, J., 2018: Old Patterns on New Clothes? Populism and Political Scandals in the Nordic Countries. *Acta Sociologica* 61, č. 4, s. 341-355. DOI: 10.1177/0001699317737816
- CHARVÁT, J. – JUST, P., 2017: Krize politického stranictví a noví straničtí aktéři v české politice. Praha: MUP Press, 118 s.
- KANIOK, P. – HAVLÍK, V., 2016: Populism and Euroscepticism in the Czech Republic: Meeting Friends or Passing By? *Romanian Journal of European Affairs* 16, č. 2, s. 20-35.
- KOPEČEK, L., 2017: Miloš Zeman: Příběh talentovaného pragmatika. Intelektuál válčí s intelektuály. Brno: Barrister & Principal Publishing, s. 312.
- KRČÁL, P. – NAXERA, V., 2018: Populistická konstrukce národa ohroženého migrací: CAQDAS volebního diskurzu českých parlamentních voleb 2017. *Sociológia* 50, č. 5, s. 491-523. DOI: 10.31577/sociologia.2018.50.5.19
- KUBÁNEK, M., 2016: Role populismu ve volebním marketingu hnutí ANO před parlamentními volbami v roce 2013. *Central European Political Studies Review* 18, č. 4, s. 319-353. DOI: 10.5817/CEPSR.2016.4.319
- LACLAU, E., 2005: *On Populist Reason*. London: Verso, 276 s.
- MAŠKARINEC, P., 2013: Prostorová analýza prezidentských voleb v České republice v roce 2013. *Sociológia* 45, č. 5, s. 435-469.
- MAŠKARINEC, P., 2019: The Rise of New Populist Political Parties in Czech Parliamentary Elections Between 2010 and 2017: The Geography of Party Replacement. *Eurasian Geography and Economics* 60, no. 5, pp. 511-547. DOI: 10.1080/15387216.2019.1691928
- MOFFITT, B. – TORMEY, S., 2014: Rethinking Populism: Politics, Mediatisation and Political Style. *Political Studies* 62, s. 381-397. DOI: 10.1111/1467-9248.12032
- MUDDE, C. – ROVIRA KALTWASSER, C., 2018: Studying Populism in Comparative Perspective: Reflections on the Contemporary and Future Research Agenda. *Comparative Political Studies* 51, č. 13, s. 1667-1693. DOI: 10.1177/0010414018789490
- MUDDE, C., 2004: The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition* 39, č. 4, s. 541-543. DOI: 10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x
- MUDDE, C., 2007: *The Populist Radical Right in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 404 s.
- NAXERA, V. – KRČÁL, P., 2018: “This is a Controlled Invasion”: The Czech President Miloš Zeman’s Populist Perception of Islam and Immigration as Security Threats. *Journal of Nationalism, Memory & Language Politics* 12, č. 2, s. 192-215. DOI: 10.2478/jnmlp-2018-0008
- NAXERA, V. – KRČÁL, P., 2019. “You can’t Corrupt Eight Million Voters”: Corruption as a Topic in Miloš Zeman’s Populist Strategy. *Studies of Transition States and Societies* 11, č. 1, s. 3-18. DOI: 10.2478/pce-2018-0017

- NAXERA, V., 2018: The Never-Ending Story: Czech Governments, Corruption and Populist Anti-Corruption Rhetoric (2010 – 2018). *Politics in Central Europe* 14, č. 3, s. 31-54. DOI: 10.2478/pce-2018-0017
- OLIVER, E. J. – RAHN, W. M., 2016: Rise of the Trumpenvolk: Populism in the 2016 Election. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 667, č. 1, s. 189-206. DOI: 10.1177/0002716216662639
- ROODUJIN, M., – DE LANGE, S. L. – VAN DER BRUG, W., 2014. A Populist Zeitgeist? Programmatic Contagion by Populist Parties in Western Europe. *Party Politics* 20, č. 4, s. 563-575. DOI: 10.1177/1354068811436065
- SLAČÁLEK, O. – SVOBODOVÁ, E., 2018: The Czech Islamophobic Movement: Beyond ‘Populism’? *Patterns of Prejudice* 52, č. 5, s. 479-495. DOI: 10.1080/0031322X.2018.1495377
- STOJAROVÁ, V., 2018: Populist, Radical and Extremist Political Parties in Visegrad Countries vis à vis the Migration Crisis. In *In the Name of the People and the Nation in Central Europe*. *Open Political Science* 1, č. 1, s. 32-45. DOI: 10.1515/openps-2018-0001
- STULÍK, O. – KRČÁL, P., 2019: Surfování na migrační vlně v době populismu: Sekuritizace migrace ze strany poslanců Parlamentu České republiky. *Acta Politologica* 11, č. 2, s. 1-17. (DOI: 10.14712/1803-8220/8_2019)
- STULÍK, O., 2016: Diskurzivní analýza Národních listů: národ vs. islám a Laclauův populistický matrix. *Central European Political Studies Review* 18, č. 2-3, s. 223-252. DOI: 10.5817/CEPSR.2015.23.223
- STULÍK, O., 2019: Do we Have all the Necessary Data? The Challenge of Measuring Populism through Metaphors. *Quality & Quantity* 53, č. 5, s. 2653-2670. DOI: 10.1007/s11135-019-00878-6
- ŠÁROVEC, D., 2018: Nástup nových politických stran v ČR od roku 2013: hnutí ANO 2011 Úsvit přímé demokracie pohledem konceptu novosti. *Sociológia* 50, č. 1, s. 78-113.
- TAGGART, P., 2000: *Populism*. Buckingham and Philadelphia: Open University Press, 140 s.
- TARCHI, M., 2016: Populism: Ideology, Political Style, Mentality? *Politologický časopis* 23, č. 2, s. 95-109. DOI: 10.5817/PC2016-2-95
- WINDT, T. O. Jr., 1986: Presidential Rhetoric: Definition of a Field of Study. *Presidential Studies Quarterly* 16, č. 1, s. 102-116. DOI: 10.1080/10510978409368157
- WOLKENSTEIN, F., 2019: Populism, Liberal Democracy and the Ethics of Peoplehood. *European Journal of Political Theory* 18, č. 3, s. 330-348. DOI: 10.1177/1474885116677901
- WOODS, D., 2014: The Many Faces of Populism: Diverse But not Disparate. *Research in Political Sociology* 22, č. 1, s. 1-25. DOI: 10.1108/S0895-993520140000022001